INDIVIDUAL AGENCY IN HISTORY? GOETHE AND TOLSTOY ON "NAPOLEON BONAPARTE" CASE

Mădălin ONU
"Al. Ioan Cuza" University of Ia;i

Abstract: The question we aim to answer in the present paper is the fallowing: it is possible for a single individual to change the course of universal history? We want to provide a comparative approach following the writings of two great authors from different cultural areas (Goethe and Tolstoy), concerning what we might call the "Napoleon Bonaparte" case. In this purpose we will discuss the particular meaning in which Goethe employ the term "Daimonic" for describing the French emperor personality. In parallel we will study the opposed explanation provided by Tolstoy his the novel "War and Peace", regarding the war leaded by Napoleon against the Russians. Finally, we wish to suggest a resolution to this dilemma based on the principles of Hegelian philosophy of history, which appears to reconcile the two opposing viewpoints.

Keywords: Napoleon, Goethe, Tolstoy, Agency, Philosophy of History

I. *Daimonicul* Napoleon (Johann Wolfgang von Goethe)

Reflecţiile filosofice ale marelui poet german se articulează în jurul dorinţei de a depăşi limitările intelectuale ale iluminismului şi de a găsi o cale veritabilă de cunoaştere, nesupusă contingenţei şi incertitudinii sentimentului[1], aşa cum era promovată de unii autori romantici. El se străduieşte să surprindă, distanţându-se de aceştia din urmă, lumea spirituală în unitatea şi coerenţa ei, iar asta promovând rolul intelecţiei, fără însă a reduce totul la ea aşa cum procedau primii. Din contra, el solicită mai curând un travaliu metodic eficace, asemănător celui lui Faust sau al lui Wilhelm Meister în ultima parte a romanului. Mai mult, în ochii poetului de la Weimar, nu putem ajungem la o cunoaştere a spiritului unei epoci decât urmărindu-i manifestările exterioare, dezvoltarea şi activitatea concretă. Căci acestea sunt cele care îi conferă semnificaţie si doar prin intermediul lor este posibilă comprehensiunea ei. Prin urmare, ceea ce trebuie căutat de-a lungul istoriei sunt operele măreţe şi personalităţile superioare[2]. Sunt binecunoscute reflecţiile lui Goethe despre geniu şi despre *daimon* în cazul creaţiei artistice sau atunci când este avută în vedere acţiunea politică a conducătorilor. Şi ele fac ca, la întrebarea dacă acţiunea personală liberă asemenea celei lui Napoleon Bonaparte poate influenţa direct cursul istoriei, răspunsul sau să fie unul afirmativ.

Fascinaţia poetului german pentru Napoleon este deseori afirmată. În convorbirea cu Eckermann din 17 ianuarie 1827, de exemplu, el spune că, dacă am vrea să decorăm o cameră cu picturi înfăţişând faptele împăratului, ea ar trebui să fie una foarte mare pentru a le putea cuprinde pe toate[3]. Mai târziu, pe 11 martie 1828, Goethe compara viaţa lui Bonaparte cu cea a unui semi-zeu: energică, neobosită, trăită din bătălie în bătălie şi din victorie în victorie.

[1] Hegel, de pildă, este mult mai radical în acest sens. Căci el nu adamite sub nici o formă o sintagmă asemenea celei lui Faust "Gefühl ist alles" ("Sentimentul este totul") referitoare la religie. Cf. Nicolai von Bubnoff, "Goethe und die Philosophie seiner Zeit", în *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Vol. 1, Nr. 4, 1947, p. 556.
[2] René Berthelot, "Goethe et Hegel", în *Revue de Métaphysique et de Morale*, Vol. 38, Nr. 3, 1931, p. 397.
[3] J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 6, Herausgegeben von Woldemar Freiherr von Biedermann, Leipzig, 1889–1896, p. 15.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

Destinul său, spunea atunci autorul lui *Faust,* "a fost mai strălucitor decât tot ceea ce a văzut lumea înaintea lui şi probabil decât ceea ce va mai vedea"[4].

Ceea ce ne atrage atenţia în acest moment este însă felul în care Goethe explică posibilitatea acestui tip de acţiune individuală. Nucleul viziunii sale trebuie căutat în discuţia pe care o purta cu Eckermann cu un an înainte să moară. Iată ce spunea el în martie 1831:

[Napoleon] a fost în mod complet [de natură daimonică]. Iar asta în cel mai înalt grad încât este greu să îl comparăm pe altcineva cu el. (...) Creaturi daimonice de acest tip au socoti grecii că sunt printre semizei.[5]

Înaintea enunţului citat, Goethe indicase deja sensul în care acest conceptul-cheie trebuie înţeles, anume ce ceva ce se sustrage explicaţiilor raţionale. De asemenea, după ce îi atribuie împăratului francez caracterul daimonic, aduce o precizare esenţială: daimonicul nu trebuie atribuit unei fiinţe supranaturale negative, aşa cum este Mefisto:

Daimonicul (...) este ceea ce nu poate fi declanşat prin raţiune şi prin intelect. (...) El nu rezidă în natura mea ci eu sunt supus lui. (...) Mefisto este o creatură prea negativă. Daimonicul se manifestă pe sine într-o forţă cu totul pozitivă. Printre artişti (...) el este întâlnit mai mult printre muzicieni, mai puţin printre pictori. La Paganini el se arată în cel mai înalt grad (...).[6]

Conceptul daimonicului nu trebuie înţeles, aşadar, nici în sensul în care apare în scrierile teologice: demonul – îngerul căzut. Semnificaţia corectă este, mai degrabă, cea pe care o folosesc anticii, îndeosebi, Platon. Se cuvine să insistăm câteva clipe asupra sa pentru a putea apoi elucida sensul în care Goethe justifică posibilitatea efectelor decisive ale acţiunii conducătorului Napoleon în cursul derulării istoriei.

Daimonicul, în maniera în care era privit de antichitatea greacă, este acel ceva care facilitează dezvăluirea misterioasă (diferită de cea discursivă şi ivită destul de rar) a ideilor şi dorinţelor divine. Prin el, mai exact, este aruncată o punte de legătură de natura transcendentă (de care are parte, uneori, artistul, geniul) între lumea sensibilă şi cea inteligibilă[7].

Acest înţeles a fost preluat şi adus în cultura germană în timpul mişcării *Sturm und Drang*. Hamann, de pildă, vorbind despre *daimonul* lui Socrate, insistă asupra caracterului său anti-raţional. Daimonul se iveşte asemenea unei manifestări religioase şi întrerupe cursul logico-dialectic al gândirii. Mai mult, Herder îl pune în legătură cu forţele ascunse ale naturii. "Pentru Herder, *Dämon* reprezintă acel aspect al umanităţii prin care panteisticele *Kräfte* ale naturii ajung la expresie"[8]. Balanţa poate fi echilibrată de om. Prin travaliul formării (*Bildung*), tensiunea dintre natură şi individul istoric poate fi depăşită.

Imaginile celor doi se regăsesc în sensul conferit de Goethe conceptului. Din capul locului trebuie însă observată ambivalenţa[9] folosirii termenului *daimon* în scrierile poetul

[4] *Ibidem*, p. 273.
[5] "Napoleon, sagte ich [Eckermann], scheint dämonischer Art gewesen zu sein. Er war es durchaus, sagte Goethe, im höchsten Grade, sodaß kaum ein anderer ihm zu vergleichen ist. (…)Dämonische Wesen solcher Art rechneten die Griechen unter die Halbgötter" (Eckermann, 2 martie 1831) – J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 8, *ed. cit.*, p. 36.
[6] "Das Dämonische (…) ist dasjenige, was durch Verstand und Vernunft nicht auszulösen ist. In meiner Natur liegt es nicht, aber ich bin ihm unterworfen. (…)Mephistopheles ist ein viel zu negatives Wesen, das Dämonische aber äußert sich in einer durchaus positiven Thatkraft. Unter den Künstlern (…) findet es sich mehr bei Musikern, weniger bei Malern. Bei Paganini zeigt es sich im hohen Grade (…)" – *Ibidem*, p. 37 – 38.
[7] Angus Nicholls, *Goethe's concept of the daemonic*, Camden House, New York, 2006, p. 37.
[8] *Ibidem*, p. 98.
[9] Cf. *Ibidem* p. 228.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

german. Pe de-o parte, prin el este desemnată, în *Poezie şi adevăr*, capacitatea sau puterea artistului de a mijloci legătura dintre terestru şi divin, dintre individul istoric şi forţele naturii. Dar acelaşi daimon iraţional este şi cel care îi obstrucţionează scopurile, proiectele şi îi ascunde misterul. El blochează sinteza scoţând la iveală contradicţii ce depăşesc capacitatea raţională de explicaţie. În ceea ce priveşte relaţia omului cu absolutul, Goethe vorbeşte despre un tip particular de contemplaţie provocată de daimon. În domeniul creaţiei artistice, cum am văzut deja, daimonul ghidează desăvârşirea adevăratei opere, în sensul hegelian al termenului (o operă veritabilă care, am spune noi pe urmele autorului *Fenomenologiei spiritului,* întruchipează conceptul ei). Datorită lui poetul dă naştere unor imagini (*Bilden*) ce au capacitatea de a descoperi şi înfăţişa privirii ceea ce nu poate fi explicat pe cale raţională[10]. Un caz particular este mitul, naşterea lui fiind traversată de la un capăt la altul de suflul daimonului. O a treia conotaţie a conceptului goethean vizează domeniul eroticului. Aşa se întâmplă în cazul lui Werther când daimonul iraţionalul care guvernează acest afect îl împinge la sinucidere. La celălalt pol, omul de ştiinţă însuşi, omul raţional *par excellence*, interferează cu misteriosul daimon în efortul lui de a cuprinde şi explica natura. Căci acesta îi insuflă acea intuiţie euristică, acea inspiraţie genială care îl face să descopere ceea ce, în faţa minţii obişnuite, ar rămâne ascuns. Dar tot el este şi cel care ascunde tainele naturii. Obstrucţionarea o resimte din plin Faust în timpul cercetărilor sale. În sfârşit, conceptul este transpus de Goethe asupra domeniului politic. Daimonică este acea capacitate extraordinară a omului de acţiune. Întruchiparea sa este Napoleon Bonaparte, ale cărui decizii şi fapte fac istorie.

Acestea fiind spuse suntem în măsură să detaliem sensul ideii enunţate mai sus. Napoleon este, pentru poetul german, agentul istoric liber. Iar asta în virtutea personalităţii sale extraordinare, daimonice. Împăratul posedă acea forţă non-raţională a geniului. Ea îi permite sa acţioneze şi îi ghidează deciziile, dar tot ea este şi cea care îl îndeamnă la înţelepciunea şi la moderaţia de care dă uneori dovadă[11]. În virtutea genialităţii sale politice el poate controla destinul producând o opera socială, întocmai cum artistul îşi produce opera măreaţă. De aici şi atracţia lui Goethe pentru personalitatea sa puternică, pentru energia sa nestăvilită dar şi pentru felul în care întruchipează "un mod necondiţionat reprezentativ al puterii autocratice în acele timpuri în care autoritatea monarhiei devenise necugetată"[12]. Iată cum îl caracterizează poetul în conversaţie cu Eckermann din 11 martie 1828:

[Napoleon era] mereu iluminat, întotdeauna clar şi înzestrat la orice oră cu suficientă energie pentru a înfăptui orice considera a fi avantajos şi necesar. Viaţa lui este asemenea cele unui semizeu, purtată din bătălie în bătălie şi din victorie în victorie. Putem spune foarte bine despre el că era într-o stare de continuă iluminaţie. De aceea destinul său a fost atât de strălucitor cum nu a mai văzut lumea înaintea lui şi cum probabil nu va mai vedea după el.[13]

Forţa sa nu este una de tip moral ci una naturală, ce se manifestă în acţiunii şi care, deci, nu poate fi judecată decât prin prisma efectelor sale, nu prin intermediul normelor

[10] Angus Nicholls, *op. cit*, p. 234.
[11] Goethe spune, în convorbirea cu Eckermann din 6 decembrie 1829, că, asemenea ruşilor care nu s-au dus la Constantinopol, Napoleon a fost moderat fiindcă nu s-a dus la Roma – J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 7, *ed. cit.*, p. 163.
[12] W. Daniel Wilson, "Goethe and the political world", în Lesley Sharpe (ed.), *The Cambridge companion to Goethe*, Cambridge University Press, 2002, p. 215.
[13] "Immer erleuchtet, immer klar und entschieden, und zu jeder Stunde mit der hinreichenden Energie begabt, um das, was er als vortheilhaft und nothwendig erkannt hatte, sogleich ins Werk zu setzen. Sein Leben war das Schreiten eines Halbgottes von Schlacht zu Schlacht und von Sieg zu Sieg. Von ihm könnte man sehr wohl sagen, daß er sich in dem Zustande einer fortwährenden Erleuchtung befunden; weshalb auch sein Geschick ein so glänzendes war, wie es die Welt vor ihm nicht sah und vielleicht auch nach ihm nicht sehen wird." - J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 4, *ed. cit.*, p. 273.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

sociale ale simţului comun. La fel cum Socrate era condus, pe planul gândirii, de daimon, aşa şi Bonaparte în planul acţiunii concrete.

II. Napoleon - pion al destinului universal (Lev Tolstoi)

Din estul Europei răsună însă, cu ecou poate la fel de puternic, un răspuns total opus. El vine din partea marelui scriitor rus Lev Tolstoi. La antipodul concepţiei filosofico-istorice a lui Goethe se situează Napoleon - împăratul supus destinului, din romanul *Război şi pace*. Tezele lui Tolstoi sunt următoarele: Prima: în istorie nu există personaje strict negative sau pozitive. Aceste atribute nu pot fi decât, cel mult, unele prin care pot fi caracterizate etapele formării lor. A doua: viaţa socială reală, cea din care se dezvoltă firul istoriei, este diferită de irumpţiile extraordinare asemenea celor ale eroilor. În sfârşit, ultima teză, şi cea mai importantă, susţine că istoria este înfăptuită de actanţi mânaţi de anumite forţe, diferite de cele ale naturii sau de acea putere demoniacă încarnată într-un agent particular:

E destul să pătrundem în esenţa fiecărui eveniment istoric, adică în acţiunea întregii mase de oameni care a luat parte la eveniment, pentru ca să ne convingem că voinţa eroilor istoriei nu numai că nu conduce acţiunile maselor, ci este, dimpotrivă, condusă tot timpul de acestea.[14]

Istoria începutului secolului al XIX-lea îşi are cursul ei propriu şi nu este opera voinţei individuale a lui Bonaparte[15]. Faptele sale nu sunt, în realitate, decât rezultatele forţelor şi înclinaţiilor societăţii[16]. Întâmplarea şi geniul, spune Tolstoi, "nu indică nimic cu adevărat existent şi, de aceea, ele nu pot fi definite. Aceste cuvinte indică doar un anumit grad de înţelegere a fenomenelor (…) Văd o forţă care produce un efect disproporţionat faţă de însuşirile general umane; nu înţeleg cum de se produce un efect şi spun: *geniu*"[17]. În consecinţă, atunci când ele se întorc împotriva lui Bonaparte, împăratul este înfrânt. În viziunea lui Tolstoi cel care a înţeles acest lucru este generalul Kutuzov. El nu a salvat Rusia printr-o acţiune zbuciumată de cuceritor, ci aşteptând şi acţionând numai după ce destinul şi-a schimbat cursul. Înţelepciunea l-a determinat să nu asculte de generalii săi (care nu au înţeles că deciziile militare radicale nu pot schimba cursul evenimentului), fapt ce a salvat poporul pentru care lupta. Firește, Tolstoi uită se menţioneze că aşa a procedat şi împăratul francez în anumite situaţii. Dar această omisiune nu îi infirmă teza ci, mai curând, o susţine.

Pentru scriitorul rus istoria nu este nici pe departe obiectizare a planului făcut de un anumit om mare, la fel cum o bătălie nu poate fi controlată strategic de general. Acest lucru reiese din monumentala descrie pe care o face, în romanul său, luptelor de la Borodino, lupte ce au atras după sine ocuparea Moscovei şi, mai târziu, fuga francezilor, fără a mai fi dată nici o altă mare bătălie[18]. Acolo s-a văzut cu destulă claritate forţa colectivă sub imboldul căreia luptă soldaţii precum şi faptul că orice strategie şi știință militară este departe de a fi una de

[14] Lev Tolstoi, *Război şi pace*, Vol. II, Editura Art, Bucureşti, 2006, p. 427. Din această cauză el adaugă: "Descoperirea acestor legi [ale istoriei] este cu putinţă numai atunci când renunţăm cu desăvârşire să căutăm cauzele în voinţa unui singur om"

[15] "Providenţa a făcut ca toţi aceşti oameni, năzuind la atingerea scopurilor personale, să contribuie la realizarea unui rezultat uriaş de care nici un om (nici Napoleon, nici Alexandru şi cu atât mai puţin vreunul din cei care au luat parte la acest război) n-a avut nici cea mai neînsemnată idee" – Lev Tolstoi, *Război şi pace*, Vol. II, *ed. cit.*, p. 95.

[16] "Faptele mărturisesc de la sine că nici Napoleon n-a prevăzut vreun pericol în marşul către Moscova şi nici Alexandru şi comandanţii armatei ruse nu s-au gândit pe atunci la o ademenire a lui Napoleon, ci au avut tocmai gândul potrivnic" – *Ibidem*, p. 97.

[17] *Ibidem*, p. 592.

[18] *Ibidem*, p. 477.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

tipul celor naturale, aşadar una care să poată genera concluzii exacte şi predictibilitate. În consecinţă, Tolstoi susţine că adevărata puterea care mişcă istoria este diferită de raţiunea individului uman. Istoria se întâmplă exact acolo unde pare mai anistorică. Nu oamenii mari sunt cei care înfăptuiesc progresul conform planului lor, ci dorinţa colectivă prin complexul ei de forţe psihologice. După 1800 acestea au generat o mişcare de la vest spre est urmată, apoi, de una în sensul opus[19]. Explicaţia poate fi pusă, în opinia autorului rus, pe seama ideii lui Pascal: nefericirea constă în faptul că oamenii nu pot sta liniştiţi în camerele lor.

Consideraţiile menţionate îl conduc pe Lev Tolstoi la următoarele concluzii: istoria poate fi descrisă având o latură verticală şi una orizontală. Pe verticală avem o sumă infinită de evenimente legate cauzal. Dar multitudinea şi complexitatea conexiunilor duce la imposibilitatea predictibilităţii.

E de înţeles că acestea şi multe altele încă, grămezi nenumărate şi nesfârşite de cauze în cantităţi ce depind de nesfârşita varietate a punctelor de vedere să li se fi prezentat contemporanilor drept cauze ale războiului. Dar pentru noi – posteritatea – pentru noi cei care avem în întreaga lui imensitate viziunea evenimentului şi-i pătrundem înţelesul simplu şi înfricoşător, aceste cauze apar neîndestulătoare. Pentru noi e de neînţeles ca milioane de creştini să se ucidă şi să se tortureze unii pe alţii, doar pentru că Napoleon era dornic de putere, Alexandru dârz, politica Angliei vicleană şi ducele de Oldenburg jignit.[20]

De asemenea, înlănţuirea lor strică minimizează rolul agentului liber. El acţionează fiind supus mediului, inconştientului şi epocii istorice. *Destinul*, pentru Tolstoi, este un concept care subsumează această triplă influenţă.

Latura orizontală a istoriei, pe cealaltă parte, este constituită de acele forţe misterioase care acţionează într-un anumit moment şi schimbă cursul devenirii, aşa cum s-a întâmplat în timpul bătăliei de la Austerlitz din 1805 când tabăra mai numeroasă şi cu şanse mai mari de izbândă a pierdut (fapt cauzat de morala trupelor şi de o serie de alte elemente asemenea)[21]. Acest aspect este avut în vedere de Tolstoi atunci când vorbeşte despre forţele sociale libere ce nu pot fi surprinse cu ajutorul logicii. Printre ele autorul include valorile, contravalorile, stările transmise nonverbal ş.a.. Cel ce face istorie este cel care le înţelege şi care se supune direcţiei lor providenţiale. Din acest punct de vedere Kutuzov nu este subordonat istoriei ci absolutului. Napoleon, în schimb, nu este liber. Este supus primeia şi, din această cauză, este mai mult victimă decât lider al devenirii istoriei universale.

Contradicţia cu care avem de-a face în acest moment este următoarea: pe de-o parte, pentru Goethe, Napoleon încarnează agentul care, acţionând liber, are capacitatea de a schimbă cursul istoriei. Acţiunea sa este posibilă în virtutea personalităţii sale daimonice (în sensul particular pe care poetul german îl conferă conceptului). Pe cealaltă parte Napoleon, în viziunea lui Tolstoi, nu poate modifica istoria universală prin propria voinţă ci acţionează supus destinului (concept folosit, de asemenea, într-un sens particular de scriitor).

Ca soluţie a acestei diferenţe radicale de perspectivă propunem răspunsul ce poate fi extras din scrierile lui Hegel. La prima vedere el pare să susţină teza lui Goethe. Napoleon este - conform binecunoscutului fragment din scrisoarea redactată în 13 octombrie 1806 (ziua în care Jena, oraş în care locuia în acea perioadă, a fost ocupată de trupele franceze) şi adresată teologului şi fostului său coleg Friedrich Niethammer - *sufletul lumii călare*.

[19] *Ibidem*, p. 646.
[20] *Ibidem*, p. 8.
[21] "Pentru studierea legilor istoriei trebuie să ne schimbăm în întregime obiectul cercetărilor: să-i lăsăm în pace pe împăraţi, pe miniştri şi pe generali, şi să studiem elementele infinitezimale (…) care conduc masele" - *Ibidem*, p. 249.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

Bonaparte schimbă cursul istoriei datorită personalităţii sale extraordinare. Hegel este de acord cu Goethe asupra acestui aspect. Însă posibilitatea acţiunii sale nu se datorează, în viziunea sa, unei trăsături daimonice misterioase, la limită mistice, ci unei forţe puternice asemenea celor ale naturii. Mai mult, această acţiune nu este una neîngrădită, cum pare să sugereze Goethe, ci se înscrie în traseul logico-dialectic al istoriei.

Am văzut că Tolstoi insista cu vehemenţă asupra importanţei forţelor sociale a maselor. În viziunea sa acestea, alături de celelalte elemente care sunt subsumate sub noţiunea de *destin*, sunt cele care schimbă cursul lumii[22]. Datorită multitudinii conexiunilor verticale şi orizontale pe care le implică, ştiinţa istoriei nu se poate folosi, în demersul ei, de cauzalitate. În consecinţă contemporanii sau actanţii evenimentului nu pot formula concluzii predictibile asupra cursului evenimentelor. Ei pot doar acţiona, efectele fiind însă guvernate de *destin* (noţiune folosită de Tolstoi în sensul particular, identificat mai sus).

Teoria lui Hegel, considerăm noi, deşi susţine existenţa agentului "Napoleon" nu contrazice observaţiile scriitorului rus. Filosoful este de acord cu imposibilitatea explicaţiei cauzale şi a predictibilităţi punctuale. Însă, pentru el, acest tip de comprehensiune nu este decât una parţială. Istoria înţeleasă cu ajutorul intelectului nu poate surprinde cursul devenirii şi este zdruncinată la fiecare pas de contingenţa şi ilogicul evenimentelor. Comprehensiunea trecutului trebuie iniţiată dintr-un moment gnoseologic superior, asupra posibilităţii căruia Tolstoi trece cu vederea. El este cel al raţiunii speculative. Înţelegerea istoriei prin intermediul ei nu apelează nici la ceva de tipul unui spirit mistic, nici nu trimite la un destin căruia îi este supus cel care acţionează, pierzându-şi astfel libertatea şi nici nu are forma unei scheme abstracte prin prisma ireală a căreia să fie interpretată istoria. Din contra, istoria se naşte din reportarea continuă cu realul şi include, în componenţa sa, moştenirea tradiţiei. Astfel, devenirii istoriei îi este descoperită logica profundă - o logică a însuşi ilogicului. Spiritul, pentru a-şi atinge desăvârşirea, trebuie să fie conştient de propria spiritualitate. Din acest motiv cunoaşterea absolută este acea cunoaşterea care a internalizat etapele parcurse şi le poate reînţelege, acum, prin prisma nivelului gnoseologic superior. Căci acesta este punctul în care ea ştie că cea ce a internalizat în urma experienţelor ghidate logic, nu sunt altceva decât externalizări ale Ideii absolute. Şi, ştiind asta, devine liberă: în urma conştientizări, voinţa conştiinţei, pe această ultimă treaptă, nu poate fi alta decât de a acţiunea în virtutea cunoaşterii adevăratului sens al acţiunii proprii, nu al aparenţelor de moment. Iată ce spune Hegel în *Principiile filosofiei dreptului*:

Întrucât spiritul nu este real decât ca ştiindu-se pe sine, iar statul, ca spirit al unui popor, este în acelaşi timp legea care străbate toate raporturile sale, datina socială şi conştiinţa indivizilor săi, orânduirea politică a unui popor anumit atârnă în genere de felul şi de maturitatea conştiinţei lui de sine; în aceasta rezidă libertatea lui subiectivă şi prin urmare realitatea orânduirii.[23]

Enunţăm: Napoleon poate acţiona (şi deci modifica cursul istoriei) în virtutea libertăţii astfel înţelese. Dacă Napoleon, în virtutea acestei libertăţi, întruchipează agentul istoric, nu putem să nu ne întrebăm ce se întâmplă cu generalul Kutuzov? Căci, susţine Tolstoi, el nu este supus destinului ci absolutului, graţie înţelegerii superioare celei a lui Napoleon. Suntem de părere că nici această ultimă remarcă nu contrazice viziunea hegeliană.

[22] Desigur, nici Goethe nu trece cu vedere importanţa tradiţiei istorice în cadrul acţiunii individuale. În discuţia cu Eckermann din 2 mai 1824 el afirmă că, pentru a face epocă, sunt necesare două condiţii: inimă puternică şi moştenirea. În cazul lui Napoleon moştenirea a fost cea Revoluţiei Franceze – Cf. J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 5, *ed. cit.*, p. 74. Dar acest lucru el îl înţelege ca sol din care se ridică agentul liber, nu ca factor ce îi determină acţiunile lui.

[23] G. W. F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, Bucureşti, 1996, p. 273.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)

Efectele acţiunilor lui Napoleon au scris istoria universală întrucât cele mai multe dintre ele au coincis orientării spiritului lumii. Au fost însă şi situaţii când ele s-au îndreptat împotrivă-i (argument ce susţine caracterul liber al deciziilor), dar efectele lor au fost repede anulate de trecerea timpului. Aşa s-a întâmplat în cazul încercării lui Bonaparte de a impune, din exterior, o constituţie spaniolilor, lucru bine observat de Hegel: "A voi să dai unui popor a priori o constituţie, fie ea chiar mai mult sau mai puţin raţională în ceea ce priveşte conţinutul ei,fantezia aceasta ar nesocoti tocmai momentul prin care constituția ar fi mai mult decât o născocire a gândirii. Statul trebuie să pătrundă, în constituţia lui, toate raporturile. Napoleon, de exemplu, a voi să dea spaniolilor o constituţie a priori, ceea ce însă a mers destul de rău"[24].

De cealaltă parte Kutuzov înţelege. Însă, aşa cum povestește Tolstoi, nu acţionează. Ca agent, generalul rus nu schimbă cursul istoriei ci istoria se schimbă, datorită contradicţiilor ce apar în etapa respectivă de dezvoltare, prin el. Istoria înaintează prin omul de acţiune a cărui faptă concretă îi relevă posibilitatea creatoare. El nu schimbă cursul lumii pentru că ştie, ci ştie pentru că înfăptuieşte conform spiritului lumii. Însă nu este, spre deosebire de Kutuzov, subordonat nici acestuia şi nici destinului.

Bibliografie:

1. Berthelot, René, "Goethe et Hegel", în *Revue de Métaphysique et de Morale*, Vol. 38, Nr. 3, 1931.
2. Bubnoff, Nicolai von, "Goethe und die Philosophie seiner Zeit", în *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Vol. 1, Nr. 4, 1947.
3. Goethe, J. W., *Gespräche*, Band 1-10, Herausgegeben von Woldemar Freiherr von Biedermann, Leipzig, 1889–1896.
4. Goethe, J. W., *Poezie şi adevăr*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967.
5. Hegel, G. W. F., *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, Bucureşti, 1996
6. Lev Tolstoi, *Război şi pace*, Vol. I & II, Editura Art, Bucureşti, 2006
7. Nicholls, Angus, *Goethe's concept of the daemonic*, Camden House, New York, 2006
8. Wilson, W. Daniel, "Goethe and the political world", în Lesley Sharpe (ed.), *The Cambridge companion to Goethe*, Cambridge University Press, 2002.

*Această lucrare a fost publicata cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătăţire a calităţii cercetării doctorale şi postdoctorale din România şi de promovare a rolului ştiinţei în societate", POSDRU/159/1.5/S/133652, finanţat prin Fondul Social European, Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 - 2013.

[24] *Ibidem*. De asemenea, în alt loc, el completează: "O supraputere externă nu poate impune nimic de durată: Napoleon a putut tot aşa de puţin să constrângă Spania la libertate precum Filip al II-lea Olanda la sclavie" – *Ibidem*, p. 418.

BDD-A22033 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:57 UTC)